

ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІКА В. М. ТРЕГОВЧУКА (ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ)

В статті подано комплексний аналіз наукових праць, які прямо чи опосередковано стосуються життя та діяльності академіка Національної академії аграрних наук України В. М. Трегобчука. Окремі аспекти його життєвого й творчого шляху вже були досліджені у вітчизняній історіографії, але науково-дослідна та організаційна робота вченого ще не дістала належного і достатнього висвітлення в науковій літературі. Розглянуто питання необхідності ґрунтовного вивчення наукової спадщини В. М. Трегобчука, всебічного висвітлення його творчого доробку.

Ключові слова: В. М. Трегобчук, історіографія, аналіз наукових праць, наукова спадщина, дослідження.

У науковій історичній літературі діяльність академіка Національної академії наук України В. М. Трегобчука, як вченого економіста-аграрника висвітлено частково і неповно. Метою даної статті є аналіз праць про життя та науковий шлях вченого і вивчення перспектив історико-біографічних розвідок про нього. Джерельною базою для цього стали опубліковані праці, енциклопедичні видання, статті, присвячені життю та діяльності вченого.

У кожній сфері людського буття завжди є видатні особистості, які активно впливають на його сучасне і майбутнє, творять його, виводять на вищий рівень розвитку. Завдяки цьому вони активно впливають на життя, збагачують і прикрашають його своїми здобутками, працюючи на людину, її інтереси та потреби. Дослідження життя і діяльності визначних українських вчених є одним із актуальних напрямків розвитку національної історичної науки.

У галузі вітчизняної економічної науки взагалі та її аграрно-економічної галузі зокрема такою особистістю є Валентин Михайлович Трегобчук – видатний український вчений, добре знаний у багатьох країнах світу.

Дослідження життєвого шляху та наукової спадщини академіка В. М. Трегобчука досі не проведено з належною необхідністю. Тому виникає потреба ґрунтовного вивчення наукової спадщини визначного українського ученого в галузі аграрної економіки та економіки природокористування, еколого-економічних проблем сучасності.

У цілому, актуальність вивчення наукової діяльності та творчого доробку академіка Національної академії аграрних наук В. М. Трегобчука зумовлюється двома найважливішими аспектами. По-перше, необхідністю визначення ролі й внеску вченого у становлення та розвиток відповідної галузі науки. По-друге, належить інтегрувати творчий спадок науковця в сучасні уявлення про економічний розвиток України. Можна виділити декілька напрямів вивчення його наукових праць, а саме, статті біографічного характеру, рецензії на твори академіка, довідкову інформація про його наукову діяльність в енциклопедичних та інших виданнях.

В. М. Трегобчук присвятив науковій діяльності понад сорок років життя, залишивши велику наукову спадщину. Йому належить понад триста наукових праць, серед них фундаментальні монографії, навчальні посібники, статті, методичні розробки, аналітичні довідки про результати досліджень окремих галузей народного господарства.

Перші оцінки його наукової праці з'явилися ще в роки навчання в аспірантурі. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук на тему: «Економічна ефективність іригації та шляхи її підвищення (на прикладі зрошувальних систем УРСР)» була однією з перших ґрунтовних наукових праць В. М. Трегобчука¹. Вона привернула увагу наукової спільноти, яка дала високу оцінку здібності майбутнього вченого.

У відгуку на дисертацію канд. екон. наук І. П. Здоровець відзначив правильний підхід дисертанта до теми дисертації, цікаве викладення матеріалів дослідження, практичне значення висновків відносно шляхів подальшого технічного прогресу в будівництві іригаційних систем тощо. Опонент зауважив: «Деякі вказані недоліки не знижують загальну позитивну оцінку дослідження ... Здобувач показав, що він володіє методами економічного дослідження, критично відноситься до літератури, самостійний у своїх судженнях, вміє доповнити дослідження логічними побудовами в тих випадках, коли недостатньо матеріалів або він сумнівається в їх достовірності»².

Наполегливість, відповідальність, прагнення до наукових пошуків дали можливість В. М. Трегобчуку успішно розпочати наукову діяльність молодшим науковим співробітником відділу проблем економіки сільського господарства, економіко-математичного моделювання Інституту економіки АН УРСР. Робота у цьому відділі спонукала молодого вченого до розширення кола наукових досліджень.

Прикметною подією в науці був вихід індивідуальної монографії В. М. Трегобчука «Ефективність капітальних вкладень у зрошення земель на Україні»³.

Вчені М. Григораши, Ю. Івашкевич, Л. Руденко у рецензії дали високу оцінку роботі, зазначаючи, що монографія являє собою багатопланове наукове дослідження економічних проблем зрошення і ефективності капіталовкладень в іригаційне будівництво і освоєння зрошувальних систем України⁴. Точка зору В. М. Трегобчука про те, що метою вкладення коштів і праці в землю є збільшення і здешевлення виробництва продукції на одній і тій самій площі шляхом підвищення продуктивності землі, підйому її родючості, зростанні врожайності, вірно характеризує сутність інтенсифікації як економічної категорії. На думку рецензентів, такий підхід автора і методика визначення економічної ефективності капіталовкладень в зрошення земель, викладена в монографії, виходила з правильних теоретичних передумов і була практично прийнятною. Монографія стала важливим внеском в подальше дослідження проблем зрошення земель в Україні.

Оцінку наукового доробку молодого вченого дали док. тех. наук С. М. Перехрест і канд. екон. наук Р. А. Іванух. Вони зазначили, що в монографії висвітлюються економічні передумови, масштаби і темпи меліорації земель, основні напрями НТП в іригаційному будівництві та зрошуваному землеробстві. В книзі вдало поєднані теоретичні узагальнення і методичні розробки з пропозиціями, які мають практичне значення. Крім того, рецензентами зроблено висновок про те, що В. М. Трегобчуком вперше в науковій літературі порушено питання агропромислової інтеграції в умовах зрошення, визначено найважливіші аспекти її дослідження⁵.

Не можна оминати увагою рецензію В. Петрова й І. Михасюка, в якій автори показують важливість та доцільність теоретичних досліджень проблем ефективності використання зрошуваних земель і практичних пропозицій В. М. Трегобчука щодо перспектив розвитку і шляхів удосконалення зрошуваного землеробства в Україні⁶.

Вчені П. Маракулін, Ю. Лебединський, А. Охрімчук вказували на те, що В. М. Трегобчуком сформульовані основні принципи, реалізація яких здатна забезпечити раціональне використання земельних і водних ресурсів при зрошенні, особливої уваги заслуговує запропонована методика економічної ефективності використання води для іригації⁷.

У 1986 році професор Л. Залевський, проводячи аналітичний розгляд колективної монографії «Науково-технічний прогрес у сільському господарстві: планування, управління, ефективність», зазначав важливість представлених у IV розділі матеріалів про економіко-екологічні проблеми НТП у сільському господарстві. Рецензент зробив висновок про те, що В. М. Трегобчуком запропоновано конкретні шляхи подолання негативних наслідків екологічного навантаження на навколишнє середовище і природні ресурси в умовах індустріалізації сільськогосподарського виробництва⁸.

Рецензенти зазначеної праці док. екон. наук Г. Колесник та канд. екон. наук В. Жмінко відзначали, що книга виграла від вміщених у ній матеріалів IV розділу, пояснюючи це тим, що на сучасному етапі науково-технічної революції для суспільства стали визначальними факторами зміни природного середовища⁹.

У 1989 році вийшла в світ монографія В. М. Трегобчука і П. Ф. Веденічева «Інтенсифікація сільського господарства і охорона природи». Основні положення праці були детально

проаналізовані канд. екон. наук В. Дмитренко. В рецензії на монографію він відзначив, що авторами використано комплексний підхід, який враховує не лише безпосередній, але й опосередкований вплив сільськогосподарської діяльності на навколишнє середовище, з нових економіко-екологічних позицій висвітлено проблеми НТП у сільському господарстві. В. Дмитренко дав високу оцінку наукового доробку В. Трегобчука, вважаючи, що книга є важливим кроком у розвитку економіки аграрного природокористування, закладає основи системних знань про екологічні проблеми інтенсифікації сільського господарства та шляхи їх вирішення¹⁰.

Авторський колектив у складі академіків Созінова О. О., Бусола В. О., Зубця М. В. та ін. у книзі «Українська академія аграрних наук. 1991–1995», яка вийшла друком у 1996 році, розповідали про становлення Української академії аграрних наук, її функціонування протягом 1991–1995 років, висвітлювали внесок учених-аграрників у прискорення науково-технічного прогресу в АПК, розвиток фундаментальних і прикладних досліджень. Ім'я В. М. Трегобчука було названо в числі академіків, які є потенціалом аграрної економічної науки, здатним сформулювати аграрну політику, здійснювати наукове забезпечення розвитку агропромислового виробництва¹¹.

В. М. Трегобчук започаткував дослідження теоретичних і прикладних аспектів агроекологічної політики, велику увагу приділяв питанням еколого-економічних основ раціонального природокористування. Ним розроблена еколого-економічна концепція розвитку національного АПК в умовах здійснення ринкових реформ. Його наукові розробки з тих питань знайшли широке відображення в чисельних публікаціях і були високо оцінені Президією НАН України. В 1997 році в журналі «Вісник Національної академії наук України» повідомлялось про те, що Президія НАНУ присудила щорічні премії імені видатних учених України за наукові праці. Подією в житті В. М. Трегобчука стало присудження йому премії ім. М. І. Туган-Барановського за цикл наукових праць «Економічні та екологічні проблеми розвитку і функціонування національного АПК»¹².

Наукові здобутки вченого мали велике значення для розвитку АПК. Не випадково у доповіді академіка І. І. Лукінова на Загальних зборах Відділення економіки НАНУ «Про підсумки наукової діяльності установ Відділення економіки НАН України в 1997 р. і першочергові заходи щодо підвищення ефективності досліджень у 1998 р.» досить позитивно було оцінено наукові дослідження В. М. Трегобчука з питань економічного механізму ресурсозбереження в агропродовольчій сфері¹³.

Наукова діяльність вченого в останні двадцять років ХХ ст. виявилася найбільш плідною за кількістю створених ним праць (понад 200). Розширилися проблематика та хронологічні рамки економічних досліджень вченого. Все це не залишилось поза увагою наукової спільноти і було високо оцінено на державному рівні. За вагомий внесок у розвиток національної освіти, зміцнення науково-технічного потенціалу України Указом Президента України № 862 від 26 березня 1998 р. академіку УААН В. М. Трегобчуку було присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

У листопаді 1998 р. в журналі «Економіка України» була опублікована стаття І. Лукінова «Відділення економіки Національної академії наук в роки реформи: підсумки і завдання». В ній автор наголосив, що серед провідних вчених Інституту економіки НАНУ, які очолюють розроблення ключових економічних проблем та актуальних питань економічної, промислової, аграрної та екологічної політики, важливе місце займає В. М. Трегобчук¹⁴.

Значну частину спадщини академіка В. М. Трегобчука становлять наукові доповіді на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, симпозіумах, семінарах тощо.

Викликає увагу стаття учня В. М. Трегобчука, під науковим керівництвом якого він захищав докторську дисертацію, професора Д. Ф. Крисанова «Регіональна політика: проблеми та механізми здійснення»¹⁵. В ній позитивно оцінюється доповідь В. М. Трегобчука на VIII-му польсько-українському науковому семінарі, який відбувся в м. Голунь (Республіка Польща) 7–11 вересня 1998 р. В доповіді розглядались проблеми екологічної безпеки, охорони навколишнього середовища, раціонального і ефективного використання природних ресурсів в умовах ринкових реформ. Д. Ф. Крисанов зазначив, що регіональні особливості реалізації екологічної політики висвітлювались доповідачем через призму національних відмінностей України і Польщі щодо екологічної ситуації і застосування економічних важелів регулювання

природокористування і охорони навколишнього середовища. В. М. Трегобчук обґрунтував нові підходи до збільшення надходжень на природоохороні цілі з екологічних фондів з одночасним посиленням ролі економічних санкцій в разі порушення екологічних вимог.

Ще за життя вченого в довідкових і енциклопедичних виданнях України неодноразово з'являлась інформація про нього.

У 1997 ім'я Валентина Михайловича Трегобчука як відомого вченого було внесено до бібліографічного словника «Хто є хто в Україні»¹⁶ у 1998 – до довідника «Хто є хто в українських суспільних науках»¹⁷. В цих виданнях була опублікована коротка біографічна довідка про життя і діяльність В. М. Трегобчука з характеристикою напрямів його наукових досліджень і результатів прикладних розробок. У 1999 р. в бібліографічному щорічнику «Імена в Україні» також було розміщено біографічну довідку про життя і наукову діяльність Валентина Трегобчука¹⁸.

В книзі «Вчені економісти-аграрники: Серія «Українські вчені-аграрії ХХ століття» міститься інформація про наукову, науково-організаційну та громадську діяльність академіка НААН В. М. Трегобчука і список його основних наукових праць¹⁹.

У першому і третьому томах трьохтомника «Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє», що вийшов друком у 2001 році, академік П. Т. Саблук проаналізував та позитивно оцінив наукові розробки академіка В. М. Трегобчука, підкреслив його роль і місце в дослідженні актуальних економічних та екологічних проблем розвитку національного АПК, формуванні та здійсненні аграрної політики у т. ч. й в умовах проведення ринкових трансформацій в Україні. Він охарактеризував наукову діяльність В. М. Трегобчука: «Його наукові праці присвячені питанням аграрної економіки, зокрема ефективності землі і водокористування, соціально-економічним аспектам земельної реформи, а також економіки природокористування та охорони навколишнього середовища, управління ресурсно-екологічною безпекою»²⁰.

З нагоди 60-ти річчя від дня народження В. М. Трегобчука були опубліковані статті в провідних українських виданнях: «Вісник аграрної науки»²¹, «Економіка АПК»²². В них були висвітлені наукові заслуги та здобутки вченого. Зазначалось, що академік НААН В. М. Трегобчук є відомим українським ученим в галузі аграрної економіки, природокористування та охорони довкілля, заступником академіка-секретаря Відділення аграрної економіки НААН, членом бюро Наукової ради НАН України з проблем навколишнього середовища і розвитку. Крім того В. М. Трегобчук був членом президії науково-технічної ради Держкомзему України та науково-методичної ради Мінбезпеки України, заступником голови спеціалізованої ради інституту економіки НАН України та членом інших спеціалізованих рад по захисту дисертацій, ряду міжнародних наукових громадських організацій: міжнародної економічної асоціації, міжнародної експертної групи економістів-екологів за програмою ООН «Охорона басейну Чорного моря». У 1992 році В. М. Трегобчука було обрано дійсним членом Української екологічної академії наук, а у 1997 році – Нью-Йоркської Академії наук (США).

В. М. Трегобчук пройшов шлях від аспіранта до академіка, мав хист до дослідницької роботи, творчу енергію та ініціативу, свій стиль роботи. Йому були притаманні прекрасні якості – відчуття нового, безмежно віддане ставлення до науки. Багатоплановість та широта наукових досліджень завжди були притаманні В. М. Трегобчуку.

Наукові праці вченого, в яких відображено внесок у розвиток різних напрямів сучасної економіки, методики та практично-методичні рекомендації, відомі широкому колу економістів-екологів, фахівцям агропромислового виробництва, водного господарства, викладачам та студентам вищих навчальних закладів.

В результаті проведених досліджень були опубліковані монографії та статті В. М. Трегобчука, особливістю яких є те, що вони містять нові ідеї та погляди, чітко визначають коло найважливіших нерозв'язаних проблем і питань. Запропоновані ним нові напрями досліджень інтенсивно розвиваються в багатьох наукових центрах ближнього та далекого зарубіжжя.

Науковий спадок В. М. Трегобчука широко показано у бібліографічному покажчику «Трегобчук Валентин Михайлович»²³, виданому Національною науковою сільськогосподарською бібліотекою НААН України у серії «Академіки УААН». В книзі висвітлено основні етапи життя та наукової діяльності вченого, вміщено бібліографію наукових публікацій за 1966–2002 роки.

У вступній статті академіків І. І. Лукінова і М. В. Зубця «Дослідник еколого-економічних проблем» широко і ґрунтовно оцінений внесок В. М. Трегобчука в розроблення еколого-економічних основ раціонального природокористування. Автори зазначали: «Серед визначних українських учених в галузі природокористування, дослідників економіко-екологічних сучасності чільне місце посідає док. екон. наук, професор, академік НААН, заслужений діяч науки і техніки України Валентин Михайлович Трегобчук. Він започаткував новий напрям в економічній науці, насамперед в агроекономічній, – економіко-екологічних досліджень. З його іменем пов'язана наукова розробка багатьох теоретико-методологічних і прикладних аспектів взаємодії економіки та екології, людини і навколишнього середовища, зокрема при веденні сільськогосподарської діяльності... Коло його наукових інтересів і пошуків має стабільну тенденцію до розширення, а теоретичний та аналітичний рівні його досліджень – до поглиблення».

Смерть В. М. Трегобчука (18 липня 2006 р.) була сприйнята науковою спільнотою як тяжка втрата. У журналі «Економіка України» зі статтею-некрологом «Пам'яті академіка В. М. Трегобчука»²⁴ виступив академік НААН України Б. Й. Пасхавер, який високо оцінив діяльність ученого, назвав його великим ученим, видатним спеціалістом у галузі економіки сільського господарства і навколишнього середовища. В статті не лише наведено основні напрями творчих досліджень і наукових пошуків Валентина Михайловича, а й глибока повага до нього як особистості.

Талант ученого і душевна благородність принесли В. М. Трегобчуку заслужене визнання всіх причетних до його життя та діяльності.

В журналі «Економіст» за грудень 2010 р. вийшла стаття академіків Б. Й. Пасхавера, В. В. Юрчишина, професора Д. Ф. Крисанова, док. екон. наук О. Л. Попової «Трегобчук Валентин Михайлович – видатний дослідник економіко-екологічних проблем». В ній висвітлено основні напрями наукових досліджень і пошуків вченого. Також було відзначено, що В. М. Трегобчуку належить пріоритет у формуванні наукових засад сучасної екологічної, в тому числі і агроекологічної, політики та еколого-економічної концепції переведення національного АПК на модель сталого функціонування в умовах здійснення ринкових трансформацій²⁵.

Вещевказане дає право зробити висновки, що окремі аспекти життєвого й творчого шляху В. М. Трегобчука вже знайшли своє висвітлення у вітчизняній історіографії. У той же час існує необхідність ґрунтовного вивчення життя і наукової діяльності визначного українського ученого в галузі аграрної економіки та економіки природокористування, дослідника еколого-економічних проблем сучасності, всебічного висвітлення всієї сукупності його творчого доробку.

¹ Трегобчук В. М. Економічна ефективність іригації та шляхи її підвищення (на прикладі зрошувальних систем УРСР): Автореф. дис. ... канд. екон. наук. – К., 1967. – С. 14.

² Здоровець І. Економічна ефективність іригації та шляхи її підвищення (на прикладі зрошувальних систем УРСР // Архів інституту архівознавства. – Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 1050.

³ Трегобчук В. Ефективність капітальних вкладень у зрошення земель на Україні. – К., 1972. – 160 с.

⁴ Григораш М., Івашкевич Ю., Руденко Л. Ефективність капіталовкладень у зрошення земель // Економіка Радянської України. – 1973. – № 3. – С. 88–89.

⁵ Перехрест С., Іванух Р. Ефективність капіталовкладень у зрошення земель в Україні // Вісник Академії наук Української РСР. – 1973. – № 6. – С. 106–107.

⁶ Петров В., Михасюк І. Проблеми ефективності використання земельних і водних ресурсів Української РСР // Економіка Радянської України. – 1976. – № 2. – С. 87–89.

⁷ Маракулін П., Лебединський Ю. та ін. Актуальні проблеми використання земельних і водних ресурсів // Економіка Радянської України. – 1978. – № 12. – С. 86–88.

⁸ Залевський Л. Комплексний розгляд питань науково-технічного прогресу в сільському господарстві // Економіка Радянської України. – 1986. – № 8. – С. 82–83.

⁹ Колесник Г., Жмілько В. Науково-технічний прогрес і ефективність функціонування АПК // Вісник сільськогосподарської науки. – 1986. – № 9. – С. 83–84.

¹⁰ Дмитренко В. Інтенсифікація сільського господарства та охорона природи // Економіка Радянської України. – 1990. – № 1. – С. 94–95.

- ¹¹ Українська академія аграрних наук. 1991–1995. / Созінов О. О., Бусол В. О., Зубець М. В. та ін. – К., 1996. – 264 с.
- ¹² Від Президії НАН України // Вісник Національної академії наук. – 1997. – № 5–6. – С. 75.
- ¹³ Лукінов І. Про підсумки наукової діяльності установ Відділення економіки НАН України в 1997 р. і першочергові заходи щодо підвищення ефективності досліджень у 1998 // Економіка України. – 1998. – № 6. – С. 5, 8.
- ¹⁴ Лукінов І. Відділення економіки Національної академії наук України в роки реформи: підсумки і завдання // Економіка України. – 1998. – № 11. – С. 11–16.
- ¹⁵ Крисанов Д. Регіональна політика: проблеми та механізми здійснення // Економіка України. – 1998. – № 11. – С. 94–95.
- ¹⁶ Хто є хто в Україні. 1997. – К., 1997. – С. 521.
- ¹⁷ Хто є хто в Українських суспільних науках: Економіка. Політологія. Соціологія. Право. – К., 1998. – С. 368–369.
- ¹⁸ Імена в Україні. Біографічний щорічник. 1999. – К., 1999. – С. 434–435.
- ¹⁹ Вчені економісти-аграрники: Серія «Українські вчені-аграрії XX століття». Кн.5, част. 2. – К., 2001. – С. 362–366.
- ²⁰ Саблук П. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого і погляд у майбутнє. Науково-популярні нариси у трьох томах. – К., 2001. – Т. 1. Економіка переходу диктатури влади. – С. 52; Т. 3. Формування наукової ринкової школи економістів-аграрників. – С. 118–119, 125, 308, 311.
- ²¹ Вітаємо ювіляра // Вісник аграрної науки. – 1997. – № 8. – С. 84.
- ²² Вітаємо ювіляра // Економіка АПК. – 1997. – № 8. – С. 80.
- ²³ Трегобчук Валентин Михайлович: Бібліографічний покажчик наук. праць за 1966–2002 роки. – К., 2002. – 142 с.
- ²⁴ Пасхавер Б. Пам'яті академіка В. М. Трегобчука // Економіка України. – 2006. – №9. – С. 86.
- ²⁵ Пасхавер Б. Й., Юрчишин В. В., Крисанов Д. Ф. Трегобчук Валентин Михайлович – видатний дослідник економіко-екологічних проблем // Економіст. – 2010. – № 12. – С. 22.

В статье представлен комплексный анализ научных работ, которые прямо или косвенно касаются жизни и деятельности академика Национальной академии аграрных наук Украины В. М. Трегобчука. Отдельные аспекты его жизненного и творческого пути уже нашли отражение в отечественной историографии, но научно-исследовательская и организационная работа ученого еще не получила должного и достаточного освещения в научной литературе. Рассмотрены вопросы необходимости тщательного изучения научного наследия В. М. Трегобчука, всестороннего освещения всей совокупности его творчества.

Ключевые слова: В. М. Трегобчук, историография, анализ научных работ, научное наследие, исследования.

This paper deals with analysis of scientific papers that are directly or indirectly related to the Academician of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine V. M. Tregobchuk. Certain aspects of his life and career have been already investigated in the national historiography, but the research and organizational work of the scientist were not studied in the scientific literature yet. Author insists on the necessity of comprehensive study of V. M. Tregobchuk's scientific heritage.

Keywords: V. M. Tregobchuk, historiography, analysis of scientific papers, scientific heritage, investigation.